

PAIS Ágnes
OLASZ Gabriella

Az intézményes kisebbségi magyar műemlékvédelem kezdetei.

A csíkdelnei templom 1935. évi felújítása

(Kivonat)

Az első intézményes jellegű kisebbségi magyar műemlékrestaurálásra 1935-ben kerül sor. A csíkdelnei Szent János-templom a 15. század második felében épült, gótikus stílusban. Kimagasló értéke az 1613-ban készült, Csíkban ma már egyedülálló kazettás mennyezet és a szárnyas oltár 1675-ből. A VÁMSZER Géza kezdeményezte és vezette 1935-ös restaurálás a csíki közönség támogatásával történt, az Erdélyi Kárpát Egyesület Csíkszéki osztálya és a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum szervezésében. A dolgozat kitér a Székely Nemzeti Múzeum két világháború közti műemlék- és műkincs-védelmi tevékenységére, VÁMSZER Gézával való kapcsolatára, és függelékben közöl egy válogatást a restauráláshoz kapcsolódó dokumentációból.

A történet

A két világháború közötti kisebbségi magyar műemlékvédelem története megíratlan. Az első világháborút követő impériumváltással az erdélyi műemlékvédelem az illetékes román műemlékvédelmi hatóság hatáskörébe kerül. A magyar műemlékvédelem csak a húszas évek végétől próbálja újraszervezni magát, a megmaradt nem-állami szféra mozgásterében. A gelencei templomról az 1930. novemberi segélykérés nyomán¹ 1932 nyarán végez a tulaj-

donképpeni szakmai kezdeményező KEÖPECZI SEBESTYÉN József feltárási, a holtövényi munkavezető műépítész GRÁF Endre épületfelújítási munkálatokat, de ez még a magánszféra ügye marad, gróf MIKES Ármin és gróf KÁLNOKY Hugó biztosították az anyagi háttérrel. Az első intézményes jellegű műemlékrestaurálásra, ahol tehát nem-tulajdonos intézmények szerveznek műemléki szempontú felújítási munkát, 1935-ben kerül sor, Csíkdelnén. A delnei templom-restaurálásnak most először kerülnek feldolgozásra részletei.

A delnei Szt. János-templom feltételezhetően Delne, Csicsó és Pálfalva községnek volt a közös temploma. A Székelyföldön gyakori kerített templomok típusába tartozik, a 15. század második felében épült, gótikus stílusban. Valószínűleg egy 13. századi elődje is volt, amelyről sajnos nem maradtak fenn adatok. A templomnak számos értékes építészeti részlete van: ajtókeretek, gótikus kőbordázat, mérműves ablakok, a szentségtartó fülke. Kimagasló értékei az 1613-ban készült, Csíkban ma már egyedülálló kazettás mennyezet és a szárnyas oltár 1675-ből. Ugyancsak említésre méltó az 1847-es bútorzat (padok), az 1834-es orgona és a *Húsvéti Jézus*-nak nevezett feltámadási szobor 1815-ből. „Az épület 1934-ben már oly elhanyagolt, gyenge, omladozó állapotban volt, hogy mivel csak temetőkápolnának használták, elhatározták, hogy lebontják a templomot. A végén a műemléket a csíki közönség támogatásával, az Erdélyi Kárpát Egyesület Csíkszéki osztálya és a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum vezetősége segítségével mégis sikerült megmenteni, sőt restaurálásához is hozzáfogni” – írja róla később VÁMSZER Géza, akkor csíkszeredai főgimnáziumi tanár.²

A templom értékeinek előzetes számbavételekor olyan, addig rejtett részletek kerültek felszínre, mint a templom falában talált román stílusú kicsi oszlopláb és egy szenteltvíztartó. VÁMSZER kitér már nem látható értékek leírására is: „a szentélyben kétoldalt egy-egy fenyőfából készített és csúf barna festékekkel lefestett stallum van. Az idősebbek még emlékeznek arra, hogy évszám és szép virágminták

*Budapest, Lajos 102A, I/1, H-1036

**Sf. Gheorghe, V. GOLDIȘ 14, Bl. 21/15, RO-4000

voltak ráfestve... és állítólag egyidősek voltak a deszkamennyezettel”.

A műszaki munka építészeti részét SCHMIDT József csíkszeredai okleveles építésszmérnök, a művészi ellenőrzést pedig VÁMSZER maga vállalta. A restaurálás alkalmával bontották ki a templom gótikus falképét. Ahogy VÁMSZER Géza írja „...a portikusznak a padlástérben, a déli templombejárat feletti külső falon fedeztük fel a már említett, bemeszeletlen freskórészleteket. Sajnos a vastag mérszrteleg alól igen keveset lehetett már napvilágra hozni.” Hogy a falképeket láthatóvá tegyék, elbontották a templom déli bejárata előtt lévő, 1760-ban emelt barokk portikuszt.³ Ekkor, a helyreállításkor készült a csúcsíves szentségtartó fulke kovácsolt vasajtaja.

VÁMSZER az 1934–35-ös felújítás főszereplője Az ötlet is egyértelműen az övé, de az akcióban fontos jogi személyek, tehát mindenekelőtt azok kulcsemberei a társak, részvételük súlya külön-külön mérlegelést kér. Az EKE csíki szakosztálya VÁMSZER közvetlen jogi személy háta, létrejöttében neki magának volt a legfontosabb szerepe. Kitűnő lehetőség egy bizottság megalakítására, működtetésére, ahol a helyi erőket és a közvetlen szervezést hatékonyan össze lehessen fogni. Másrészt viszont csak fiókja a kolozsvári székhelyű Erdélyi Kárpát Egyesületnek, jogi lehetőségei korlátozottabbak, és tekintélye sem egy országos súlyú intézményé. A másik helyi mozgósítható erő a Csík megyei tanács. Az anyagiak biztosításában döntő szerepe lesz, köszönhetően az ügy mellé álló dr. NAGY Jenőnek, aki egyben a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-választmányi alelnöke is, és minden bizonnyal dr. PÁL Gábornak, hiszen feleségénél futnak össze az EKE-alapú alkalmi restauráló bizottság szálai. PÁL Gáborék kapcsolata a múzeummal is régebbi, ők látták vendégül 1928-ban az első székelyföldi kutatóút résztvevőit. A megyei tanács, amely az 1935-ös tavaszi megyei költségvetés félmillió lejéből a döntő fontosságú 18 000 lejt különíti el, 1934-ben magyar többségű ugyan, de mindössze két lehetséges szavazat erejéig,⁴ ugyanakkor „magyarkodás” esetén is, de egyáltalán, bármikor

felfüggeszhető. A katolikus egyház csak erkölcsileg támogatja az ügyet, persze ebben az is benne van, hogy a helyi plébános közmunkára tudja mozgósítani a falubelieket A delnei közbiratokosság teljesen állná a faanyagot, ezt azonban az erdőhatóság nem engedélyezi. Utolsónak hagytuk azt az intézményt, amely a költségvetési számokat nézve alig adott többet, mint a nevét: a Székely Nemzeti Múzeumot. Nyilván ez sem ilyen egyszerű, nem véletlen mindenekelőtt, hogy a felújítás és történetének részletei ma már csak a múzeum irattárából tárhatók fel. Ahhoz, hogy a múzeum szerepét az ügyben árnyaltan lássuk, át kell tekinteniünk előzményeket.

Az előzmények

1930-ra a történet főszereplőinek körében mind erősebb igény fogalmazódik meg intézményes erdélyi magyar kultúrpolitikára, egy intézményes erdélyi magyar művelődésszervező központ létrehozására. CSUTAK és VÁMSZER kapcsolata ekkor válik szorosabbá, 1930 júliusában sűrű levelezést folytatnak egy szebeni tapasztalatcsere ügyében. A szászoktól sokat lehetne tanulni, és az elmúlt években jó kapcsolat alakult ki múzeumi intézményeikkel, így például az 1927-es berlini erdélyi néprajzi kiállítás és a birodalmi német vendégeknek szervezett 1929-es honismereti út kapcsán, amelyet a Székelyföldön szász megkeresésre a Székely Nemzeti Múzeum vállalt. A szebeni származású VÁMSZER szerepe kulcsfontosságú, a Deutsches Kulturamt működését megismerni is ő szervez a magyaroknak szebeni találkozót. Ugyanakkor az alakuló csíki múzeum és a Székely Nemzeti Múzeum skanzenjét előkészítő menasági felmérések ügyében is folyamatos a levelezésük.

1931-re alakul ki az a munkakapcsolat, amely már szorosan összefügg a delnei templomrestaurálással. 1931. febr. 12-én VÁMSZER ezt írja CSUTAKnak: „A delnei templomnál is jártam, 8 x 13 = 104 kazetta van, közbül Mária-kép a sugarakkal. Kb. 35-féle minta, amelyek kétszer-háromszor is ismétlődnek. Rettentő munka és kényelmetlen – nem tudom, hogyan szoktak ilyet díjazni – tudom, hogy jóakarát vezetett

részéről – ír meg őszintén, hogy 3000 lej számításaidnak megfelel-e?” CSUTAK február 27-én válaszol: a delnei mennyezet lemásolására nézve március vége előtt nem nyilatkozhat, akkor számol el a múlt évről, áprilisban juttassa eszébe, addig úgysis túl hideg volna dolgozni. Számunkra most annyi a fontos: a felújítás ötletét megelőző delnei felvétel a Múzeum terve volt.

Az 1919-es törvény (lásd A. melléklet) nem szabályozta a román állam által nyilvántartásba nem vett emlékek esetleges felújítását, a független alapítványi jogállású Székely Nemzeti Múzeum akkori múzeumőrei és választmánya viszont szívügyüknek tekintették az erdélyi és főleg a székely történeti emlékek megőrzését, függetlenül ezek mibenlététől. CSUTAK Vilmos többször is kifejti hogy „a Székely Nemzeti Múzeum a székelyek múltjára vonatkozó történeti, néprajzi, népművészeti stb. emlékek feldolgozása, megőrzése és gyűjtése mellett állandóan élénken figyeli mindazokat a tudományos munkákat és adatokat, melyek a székelyek múltjára vonatkoznak”, ugyanakkor „hogy a múzeumnak minden ilyen irányú kérést, mely a Székelyföld műemlékeinek megmentésére irányul, szellemi és anyagi teljesítőképessége határai között felekezeti különbség nélkül, örömmel kell támogatnia.” Ez az eszme fogalmazódik meg abban a válaszában is, amelyet VÁMSZER Géza javaslatára ír, a csíkszéki templom helyreállítását illetően: „Éppen ezért erre a restaurációra vonatkozó gondolatodat és javaslatodat örömmel veszem, múzeumunk választmánya elébe terjesztem, s minden örömmel azon leszek, hogy a tervezett akció végrehajtásában támogassalak. Egészen a Székely Nemzeti Múzeum feladatkörébe tartozónak érzem a gondolatodat.” Az utóbbi levéllel egyben a döntő pillanatot ragadtuk meg, a múzeum most száll be egy műemléki akció felújítási szakaszába, a történet azonban, amint az szintén látszik, jóval korábban kezdődött. Lássuk a korábbi részleteket.

Koncepciózusan vezetett intézményként a Székely Nemzeti Múzeum már hőskorában, az elsők között bekapcsolódott a műemlékfeltáró tevékenységbe. 1882-ben NAGY Géza a múzeum költségén, CSEREY nélnék figyelmét és

érdeklődését élvezve száll ki HUSZKA Józseffel kibontani a gelencei falképeket.⁵ (Nem véletlen az sem, hogy HUSZKA ötven évvel későbbi, két évvel halála előtti búcsújáról is a múzeum iktatatlan irataiból szerzünk tudomást: egy héttel a gelencei restaurálást lezáró ünnepély előtt utazott vissza Pestre, azon már nem vett részt.) Az első világháború kitörése előtti két-három évben ROEDIGER Lajos sorozatosan fényképezi a Kászon-mente és Kovászna környéke egyházi és népi építészeti emlékeit, míg LÁSZLÓ Ferenc és VARGA Nándor Lajos székelyföldi egyházi klenódiumokat írnak össze, és nagy erővel folyik a különböző tárgyi (így az építészeti) emlékek bementése is a múzeumi gyűjteményekbe.⁶ Ez a törekvés a későbbiekben is állandó, azt a pillanatot idéznénk, amikor 1940-ben, közvetlenül a második bécsi döntés előtt Kolozsvárról (!) még a következő felszólítást kapják az érintettek DARKÓ Ákostól, tehát az erdélyi református egyházkerülettől: „Általában őrizzünk meg minden régiséget, ha útunkban van, szívesen gondozásába veszi mint letétet, akár a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, akár az egyházkerület.”⁷

Amikor 1927-ben CSUTAK Vilmos megkezdi a múzeum jubileumának előkészületeit, többek között ennek kapcsán körvonalozódik újra komplex program a múzeumnak a térség tudományos kutatásában felvállalható szerepére. A KELEMEN Lajossal folytatott levelezésből idézve, KELEMENnek egy K. SEBESTYÉNNel megosztott bizalmas kérdésfelvetésére CSUTAK ezt írja: „Rendkívül fontosnak tartom én is, hogy SEBESTYÉNT minél többet foglalkoztassuk, mert ilyen kiváló munkaerőt ritkán rendel a Jóisten ilyen fontos magyar és székely kérdések megoldására s a mi segítségünkre... foglalkoztatom is addig, amíg őt ideje és kedve, engem pedig Múzeumunk korlátozott pénzügyi helyzete enged... Azt szeretném továbbá, hogy akár a festett mennyezetek, akár a varrottasok és más egyházi emlékeink összegyűjtéséről és kiadásáról legyen szó, dolgozzunk együtt és egymást támogatva, mert céljaink teljesen közösek és azonosak... Együtt dolgozva több eredményt is tudunk majd lassanként felmutatni,

ha a célokat és a munkatársakat jól válogatjuk meg...”⁸

A felmerült kérdések jogi-szervezeti rendezés és gyakorlati lépéseket kérnek. Az általános, a szervezeti keret megteremtését illetően 1930. május 5-én alakul meg az Erdélyi Református Egyházkerület igazgatótanácsi gyűlésén az egyházkerületi műemlékbizottság, ahol CSUTAK Vilmos mellett olyanok is részt vesznek, mint a múzeum két korábbi, illetve későbbi kulcsembere: KÓS Károly és HERPEI János.⁹ Megállapodás szerint a műemlékbizottsági üléseket az igazgatóbizottsági ülések előtt tartották, és itt nem csak épületek dolgával foglalkoztak: 1931-ben székelykeresztúri, 18. századi kupáról levelez CSUTAK Vilmos, máskor székelykapuk ügyében, a műemlékbizottsággal összefüggésbe hozhatóan, tehát a felvállalt terület mai fogalmakkal a műkincsvédelemtől az épített örökség védelméig terjed. A problémákat, amelyekkel a bizottság is szembesül – nincs új a nap alatt – egy NYÍRÓ József-cikk ügye jól megvilágítja.

1931. augusztus elején NYÍRÓ József írásában felelősségre vonja az erdélyi magyar szakmát: pusztul az erdélyi magyar történeti örökség, úgy a tárgyi, mint a szellemi. A cikk fő gondolata: miért nem válaszolják meg a magyar történészek a IORGAnak tulajdonított elméletet a székelyek román eredetéről. Minket a tárgyi örökségre vonatkozó rész érdekel. CSUTAK Vilmos véleményezése TÖRÖK Andor múzeumi igazgató-választmányi elnöknek a következő: újságírói torzítás az ördögöt falra festeni, egyrészt a régi tulajdonosok, pl. egyházak is féltik, védik történeti emlékeiket, a fontosabbakat pedig a műemlékek (román) országos bizottsága is, a törvény kifejezett parancsa szerint, éppúgy, mint a magyar impérium alatt, ha jóval kevesebb anyagi és szellemi eszköz felhasználásával is.

TÖRÖK válaszcikke NYÍRÓ irányába pesszimistább: „Ami az erdélyi és főleg a székely történeti emlékek pusztulását illeti, sajnos az úgy van, miként a cikkíró állítja. Ebben azonban, ha hibáról lehet beszélni – az az egész erdélyi magyarságot (székelységet) terheli. Tényleg azonban az erdélyi magyarságot (székelységet)

ezért felelőssé tenni nem lehet. A történeti emlékek fenntartása ugyanis pénzbe, és pedig sok pénzbe kerül. Márpedig a rettenetes (köz- és társadalmi) terhek alatt nyögő erdélyi magyar és székely társadalomtól azt kívánni, hogy – különösen a jelenlegi viszonyok között – még ez irányba is áldozatot hozzon, alig lehetséges De nem lehetetlen. Használja fel tehát a cikkíró közismerten nagy tehetségét és energiáját arra, hogy az erdélyi magyarság (székelység) ez irányban megszerveztessék a szükséges anyagi eszközök összehozására. Ebben őt a Székely Nemzeti Múzeum legszívesebben és legerélyesebben fogja támogatni. Az erdélyi magyar és székelyföldi történeti emlékek pontosan össze vannak írva és nyilván vannak tartva. – Az erdélyi ref. egyházkerület a ref. egyházi műemlékek fenntartása céljából már egy bizottságot létesített is. A kezdeményező lépés tehát már meg van téve.”¹⁰

Hogy a jószándékú, az egyház irányából történő szervezeti kezdeményezés nem elég, arra későbbi példa szolgál. A delnei munkálatok évében, 1935-ben DEBRECZENI László jajdul majd fel a baczai templom felújítása kapcsán (*Egy templomépítés tanulságai*), amikor azt műemléki szempontból teljesen tönkreteszik, holott tárgyalták ügyét műemlékbizottsági ülésen.¹¹

Az igazi kezdeményező lépések csak a gyakorlatiak lehetnek. Ezeket illetően két konkrét, dolgozatunk tárgyába vágó megrendelést említenénk példaként. Az 1928-as székelyföldi kutatóút nyomán 1929-ben NYÁRÁDY E. Gyula, a neves botanikus elkészíti a Székely Nemzeti Múzeum szeptember 15-i jubileumára a karcfalvi templom makettjét, amely ma is ott látható a múzeum kápolnájában.¹² NYÁRÁDY és KARDA Ákos csíkszeredai építész-vállalkozó között – ő 1929. március végén küldi meg a szükséges dokumentációt – CSUTAK Vilmos közvetít. A KEÖPECZI SEBESTYÉN Józseffel végeztetett csíki építészettörténeti kutatás nagyobb megrendelés, ennek során a delnei Szt. János-templom is felmérésre kerül. Jelentős kiadása a múzeumnak, eredménye az 1929-es Emlékkönyvben megjelenő nagy, rendelésre készült K. SEBESTYÉN-tanulmány, *A középkori nyugati műveltség legkeletibb határai.*

A Székely Nemzeti Múzeum 1929-es jubileumi évében és utána is folytatja műkincsvédelmi munkáját, építészettörténeti kiszállásait. 1929-ben CSUTAK K. SEBESTYÉNnel és ROSKA Mártonnal száll ki Kézdiszentlélekre, Gelencére, Esztelnekre.¹³ K. SEBESTYÉN 1931-es zágoni kiszállásának az eredményeit az elmúlt években dolgozták fel.¹⁴ 1932-ben, a gelencei restaurálás előtt, majd idején CSUTAK BALOGH Jolánnal, KÓS Károllyal, GÖDRI Ferenczel jár Gelencén és Háromszék, Erdővidék más műemlékeinél.¹⁵ K. SEBESTYÉN több felvételt fog CSUTAK közvetítésével BALOGH Jolánnak is készíteni, de BALOGH Jolán és CSUTAK is egymás rendelkezésére bocsát gyűjtött dokumentációt. K. SEBESTYÉNnek számos adományáról tudunk, de kiszállásait, fényképezését nagyrészt a múzeum fizeti.¹⁶ A Székelyföldről ezidőtájt, a gazdasági válság végével és egész az 1935. év körül kezdődő besötétedésig, mind több a műemléki témájú hír. 1933 tavaszán a szentdemeteri falfestmények kerülnek elő, 1934 őszén dr. NAGY Jenő csíkszentmártoni magánmúzeumának értékeiről ír a *Székelység*, az 1935/4-es *Magyar Útban* K. SEBESTYÉN a székelyföldi Árpád-kori templomokról tájékoztat, 1935 végén a *Siebenbürgische Vierteljahrschrift*ben FERENCZI Sándor a brassói, cenkhegyi templomról értekezik.

Így ismerhetjük különben a dolgok másik arcát is: VÁMSZER delnei műemlékvédelmi akciója ugyancsak nem elszigetelt vállalkozás volt. BÁNYAI János honismereti lapja, a *Székelység* nyomon követi VÁMSZER munkáját is: 1933 nyarán tárják fel az EKE-vel a XANTUS-kápolnát, 1933 őszén, majd 1934 legelején foglalkozik a csíkrákosi kúria falképeivel, 1934 őszén ássák ki a tamásfalvi csonkatornyot, megállapításokat téve építészeti stílusára és ennek alapján korára. VÁMSZER másrészt tény, hogy inkább egy néprajzi honismeret irányából közelítette a delnei újjáépítést is. A sekrestye festett virágdíszes ajtaját egy új ajtóra cserélték, a régi szószek helyett egy újat készítettek. Ugyanakkor eltávolítottak két, „igen egyszerű és művésziellen külsejű”, a barokk korból származó mellékkoltárt. Így, bár a helyreállítást nyilván nagy pozitívumként kell elkönyvelnünk, néhány

részlete vitatható, lévén hogy értékek megsemmisülését is vonta maga után. Miképpen VÁMSZER írja CSUTAK Vilmosnak 1934. július 29-én, valójában a terve „nemcsak a restaurálás, hanem részben később a hiányzó részek vagy tárgyak pótlása és a rondaságok kidobása, hogy így valósággal egy kis minta-templomcskát belőle csinálni, hogy lássák, milyen kellene egy székelyföldi katolikus templom berendezése stb. legyen, hogy a nép kezemunkája vagy legalábbis népies formájú tárgyak kerüljenek oda”.¹⁷

A közlésről és a részletekről

A dolgozat második, nagyobb függeléként a csíkdelnei templomhelyreállításra vonatkozó forrás-válogatást közlünk, elejére csatolva CSUTAK Vilmos KÓS Károlyhoz intézett levelét a baczai esetről (1). A felújítás ötletét felvető 1934. június 17-i VÁMSZER-levelet (2) és CSUTAK válaszát (3) az első, 1934. június 26-i, VÁMSZER és NAGY Jenő aláírta beadvány követi (4), majd újabb VÁMSZER-leveél részlete – ebben fejtette ki, mi is a célja a felújítással (5). 1934. nov. 22-én a júniusi beadványt még a Múzeum ügyvezető tanácsának rendes ülése előtt megismételik, most ANTAL Áron, a másik csíkszeredai igazgató-választmányi tag is aláírja.¹⁸

A novemberi beadvány a jún. 26-i folyamodvány változata, a szervezés előrehaladása hozta módosításokkal:¹⁹ a Székely Nemzeti Múzeumnak erkölcsi, nem pedig értékes segítségét kéri; késő gót stílusúnak nevezi a templomot, kazettabeosztású festett famennyezettel, a külső falfestményeken hat figurát említ, 4-5 színben; a gyűjtést télen indítanak csak; a delnei egyházköztség írásban egyezett bele, hogy örül az akciónak, pénzbeli segítyt ugyan nem, de anyagít ígér és köz munkát. Biztos reményük van arra, hogy a megye felveszi a jövő évi költségvetésbe. VÁMSZER dolgozata 600 különlenyomatban szintén árusításba kerül, ill. tiszteletpéldáynak adományszerzéshez. Az építészeti részt SCHMIDT József mérnök vállalta, a művészi ellenőrzést VÁMSZER, de ha van más szakember vállalkozó, jelezze a múzeum. Részletekről is szó van már a novemberi beadványban: „Javítan-

dó lenne a tető cserépfedele, a kazettamennyezet s afölé védő-deszkamennyezet, falak-támpillérek javítása, a lábazati fal nedvességtől való megóvása és cement simítása, ajtók-ablakok (bordák) kőkeretjének megtisztítása, a mészrétegtől, ablakpárkányok lebádogozása, a lemeszelt freskók napfényrehozatala (kívül s belül), a kőkerítés rendbehozatala; körülbelül 20–25 000 lej értékben. Szükséges lenne még a belső berendezési tárgyakra a rendbehozatala vagy esetleg pótlása is. Pl. a szárnyasoltár tisztítása, a két stallumpadnak a mennyezethez hasonló befestése, a szószék kicserélése, a két mellékkoltár kicserélése, új kálvária-képek beszerzése, lámpák, székely szőnyegek stb., kb. 10–15 000 lej értékben. Összesen 30–40 000 lejes költségvetéssel lehet számolni, ami azonban nem jelenti azt, hogy szükség esetén ne lehetne *jóval kevesebb* összeggel is beindítani a mozgalmat.”

A Múzeum igazgató-választmányi gyűlésének jegyzőkönyvi kivonata a delnei ügyre vonatkozó határozattal az intézményes felvállalás pillanatát rögzíti, 1934. december 29-én (6)²⁰. CSUTAK azonban a példányok megküldésével egyidőben fenntartásait is jelzi NAGY Jenőnek, jó volna, ha a megyei tanács tényleg beszállna, mert nem hiszi, hogy a VÁMSZER különlenyomataiból összejönne az abból betervezett 20 000 lej. Csíkban a levelek szerint sikeres volt a füzetek árusítása, a Háromszéken eladni nem sikerült példányokat is visszakérik, de ha a végső költségelszámolást nézzük, legalábbis a gyanúja felmerül, hogy vagy ez, vagy a megyei segély mégsem jöhetett össze. A múzeum felajánlotta, a restaurálás javára 1935. februárban tervezett csíkszeredai előadóestről nem tudjuk, sor került-e rá végül (7) – a búcsúra tervezett ünnepséget viszont a hatósági engedélyeztetés akadályai miatt valóban nem tudták céljaikra felhasználni.

Április 4-én jegyzőkönyvezik a csíkszeredaiak restauráló bizottságuknak a finanszírozás módjára vonatkozó határozatait (8), az alapok gyűjtése is beindul ez alkalommal,²¹ ami olykor jó helyi diplomáciát kíván.²² Április közepén VÁMSZER OPRA Benedek kollégájá-

val Sepsiszentgyörgyre is leküld ötven különlenyomatot, de időközben kiderül, hogy az április 4-i határozataik némi nézeteltérést okoztak. CSUTAK Vilmos elhibázottnak tartja az adott politikai körülmények között az elsiegett publicitást, előbb biztosítani kell minden feltételt. Az, hogy a Múzeum nevét adja a vállalkozáshoz, a harmincas évek közepének politikai légkörében nem pusztán formális kiállítás, kockázatokat is jelent. A publicitás kétélű, nemcsak a lehetséges támogatókat mozgósítja, de ugrásra készen álló ellenségeket is.²³

VÁMSZERék válasza ápr. 22-én: a füzetek egy részét már szétküldték, a többivel várnak, míg tisztázódik a véleménykülönbség. Úgy gondolják PÁL Gábornéval, nincs aggályra ok, mert a plébános már másodszor is bejelentette szándékukat a Katolikus Státusnál, a felhívást pedig NAGY Jenő fogalmazta. Propagandacélra közben 500 levelezőlapot is csináltattak, 6 lejért árusítják majd, fele lesz a jövedelem. NAGY Jenővel is egyeztessen esetleg CSUTAK, hogyan legyen tovább. FADGYAS Anna feljegyzései május 29-én: TÖRÖK Andor elnök elnök NAGY Jenő véleményét osztja, nincsenek aggályai, így a füzetek árusítása Háromszéken is megkezdődhet, bár – főleg a sepsiszentgyörgyi kispénzű református múzeumbarátoknál – látványos eredményre nem számíthatnak. Kézdivásárhely külön paksamétát kapott, Sepsiszentgyörgyön a katolikus egyházi személyeknél próbálkoznak.²⁴

1935. június 30-án nyújtja be SCHMIDT a tervet (9).²⁵ A gyulafehérvári püspökség október 15-én jelzi kikötéseit (10), NAGY Jenő november 15-i, CSUTAKhoz intézett levele tájékoztat arról, hogyan állnak a hivatalos, pénzügyi stb. előkészületek a munkálatok megkezdésének napjaiban (11). Végül az akciót záró 1936. márciusi beszámolóból (12) ismerjük pontosan az 1935 őszi javítási munkálatokat és azok költségeit (13). A Restauráló Bizottság 1936. nov. 5-i átiratából tudjuk, hogy a templom restaurálása a rendelkezésre állott pénzből félig fejeződött be. A szentély teljesen elkészült, a hajónak és a külső falak hibáinak a javítására már nem kerülhetett sor – ez a delnei és pálfalvi

közbirtokosságnak még 1935 őszen megszá-
vott mintegy 70 000 lej értékű fájából történt
volna, és mint már említettük, annak kitermelési
jogát az erdőhatóságtól nem sikerült megsze-
rezni. A biztosított pénzügyi keretet így is túllép-
ték kissé, a pár ezer lejnyi adósság fedezésére
egy NAGY Imre által adományozott olajfest-
ményt értékesítenek 1937. január 1-jén, sorsolás
útján. Huszonnyolc sorsjegyet a Múzeumnak is
leküldenek, tíz kel el.²⁶ Az 1935-ös restaurálás
története, legalábbis a Sepsiszentgyörgyről re-
konstruálható része ezzel lezárul.

A történet után

Ami a történet folytatását illeti, a mű-
zeum későbbi, CSUTAK Vilmos halála utáni
műemlékvédelmi tevékenységéről illő még né-
hány szót elmondanunk. HERPEI János, az
1938-ban érkező új igazgató bécsi döntés utáni,
GEREVICH Tiborhoz intézett jelentéséből
tudjuk: igazgatóként kezdettől munkatervbe
iktatta a Székelyföld műemlékeinek és műemlék-
jellegű ingatlanjainak, sőt ingóságainak is a
nyilvántartásba vételét, számontartás végett.
ROSKA Márton kitelepedése után ezért lett
egyedül ő magyar tagja a román Műemlékvé-
delmi Bizottságnak – 1940. májusban választot-
ták levelező taggá, kötelességévé téve a székely
vármegyékben a Műemlékbizottság hatáskörébe
tartozó minden működési területen való kutatást
és ellenőrzést.

VÁMSZER Géza további, a Székely
Nemzeti Múzeummal való kapcsolatáról is le
kell írunk: alapembere, állandó részvevője,
szervezője is a székelyföldi kutatóutaknak, to-
vábbra is bedolgozik a néprajzi felmérésekbe, s
mint már említettük, a skanzen létrehozásába. A
múzeum védőszárny-segítségét pl. már a követ-
kező évben viszonyozza: a kászsónszéki, 1936. évi
kutatóúton fel vannak rá készülve, hogy hatósági
érdeklődés esetén EKE-turistaútnak állítsák be
az egészet. Másrészt a múzeum fogja ténylege-
sen megvédeni 1940-ben, amikor RÉSZEGH
Viktor a Csíki Lapokban pángermán propa-
gandával vádolja, birodalmi német vendégek
kalauzolása kapcsán. A Múzeum teljes súlyával

áll ki tisztázására, sőt kihangsúlyozza, VÁMSZER
ezt 1937-ben, a múzeum felkérésére tette, a ven-
dégek egyetemi tanárok voltak, és VÁMSZERt
mindenekelőtt ezért a sikeres kalauzolásért
választották igazgató-választmányi tagnak.

A közös munkának talán legjelentősebb
eredménye végül nem jelent meg tervezett for-
májában: az 1936-os kászsóni kutatás eredmé-
nyeit a *Kászsónszék monográfiája* kötet össze-
gezte volna, össze is állították egy mintegy 200
oldalas könyv terjedelmében, amint azt BANYAI
Jánostól tudjuk. VÁMSZER Géza a monográfia
néprajzi-szociográfiai-egyházművészeti feje-
zeteit szerkesztette, az ő anyagai a kolozsvári
VÁMSZER-hagyaték feldolgozásával lehet,
hogy még azonosíthatóak, mi jelent meg belőlük
máshol, mi maradt esetleg kéziratban. Ami pedig
ugyancsak közös ügy lehetett volna: VÁMSZER
eredetileg HERPEI segítségét kérte nagy
monográfiája, a *Szakadát* kiadásához, a Múzeum
kiadványának szánta. Végül az Erdélyi Eciklopé-
dia kiadásában jelent meg. Személyi ellentét nem
volt a dolog mögött, HERPEI, mint új és még
meglehetősen Kolozsvár-cent-rikusan gondol-
kozó igazgató, az akkori kö-rülmények között
nem mert ilyen súlyú kiadványt felvállalni,
inkább részközlést tanácsolt, az *Erdélyi
Múzeum*hoz küldte a jelentkező szerzőket –
nemcsak VÁMSZERt, hanem pl. a jelentős
botanikai–mikológiai szakdolgozatait felajánló
MOESZ Gusztávot is.

VÁMSZER Géza Kolozsvárra költözésé-
vel az egyik főszereplő a helyi köztudatból lép ki
sajnálatosan, a másik főszereplőre pedig, a CSU-
TAK Vilmos vezette múzeumra és két világhábo-
rú közti munkájára, beleértve a kisebbségi ma-
gyar műemlékvédelem kezdeteit jelentő meg-
annyi mozzanatot, világháborús és rendszerváltó
évek után sok évtizedes amnézia vár.

Mellékletek

A. Törvény a történelmi műemlékek fenntartásáról és helyreállításáról

(*Monitorul Oficial*, 1919. júl. 29., 82. sz.; CSUTAK Vilmos saját, lehet csak ANDRÁSI Tivadar múzeumőr által magyarra fordított példánya)

Mi I. Ferdinánd, Isten kegyelméből s a nemzet akaratából Románia királya, minden jelenlevőknek és elkövetkezendőknek egészséget:

Vallás- és közoktatásügyi miniszterünk 24.749 sz. Jelentése alapján

Tekintettel Minisztertanácsunknak 1919. július 1-én tartott ülésében hozott 1306. sz. Határozatára

Rendeltem és rendelem:

Törvényhozó testületünk utólagos jóváhagyásának fenntartásával jóváhagyjuk a következőket:

1. cikk. A történelmi műemlékek fenntartására és helyreállítására vonatkozó, az 1913. április 25-én kelt 3226. sz. dekrétummal helybenhagyott törvény, amely az 1913. április 28-i 21. sz. *Monitorul Oficial*-ban tett közzé, visszavonatik, és az alább következők által helyettesítetik.

1. A vallás- és közoktatásügyi Minisztérium fennhatósága alatt történelmi műemlékbizottság alakíttatik.

2. cikk. A Bizottság célja:

a) felügyelni az őskori, klasszikus, középkori és általában történelmi telephelyek és helységek fenntartására, úgyszintén megőrizni és helyreállítani régi ingatlan és ingó tárgyakat, amelyek történelmi vagy művészeti értékkel bírnak, még ha azok magántulajdonban is lennének.

b) Felügyelni minden régi műemlék és tárgy ásatására vagy felkutatására, amit nem lehet eszközölni a Történelmi Műemlékek Bizottságának jóváhagyása nélkül;

c) leltározza a műemlékeket és az ország régi kolostor- és templomépületeit, úgyszintén az a) pont alatt említetteket.

d) Megkönnyíteni regionális múzeumok alapítását, olyan tárgyak részére, amelyekkel a Bizottság foglalkozik; ezek nem működhetnek, csak a Bizottság felügyelete alatt.

e) Kiadni tanulmányokat és egy folyóiratot, amely a történelmi műemlékekkel és a végzett munkákkal foglalkozik.

3. cikk. Azok az ingatlanok, amelyek megőrzése történelmi vagy művészeti érdek, történelmi műemlékeknek deklaráltak vagy klasszifikáltak, vagy teljes egészükben, vagy részeikben, és ennek a törvénynek védelme alá helyeztetnek.

A történelmi műemlékek klasszifikálása a Bizottság határozata alapján, királyi dekrétum által történik, úgyszintén e jellegük megszüntetése is.

Amint a Bizottság közli a tulajdonossal határozatát, a műemlékké nyilvánítás hatályt nyer az illető ingatlanra.

A dekrétumnak az értesítés kiadásától számítva legkésőbb 6 hónapon belül meg kell jelennie.

A történelmi műemlék jelleg azokra az ingatlanokra vonatkozik, amelyek magántulajdonban vannak, bekebeleztek a Bizottság által az illetékes bíróság jelzalogkönyvében, minden illetékfizetés nélkül.

A történelmi műemlékek nyilvánított ingatlanok, amelyek az állam, a megyék vagy községek, úgyszintén magánosok tulajdonában vannak, nem idegeníthetők el, és nem sajátíthatók ki, csak a Bizottság hozzájárulásával.

Egyetlen építmény sem emelhető egy történelmi műemléknek nyilvántartott ingatlan közvetlen közelében a Bizottság hozzájárulása nélkül.

Történelmi műemléknek nyilvánított ingatlanokra nem szerezhetők oly szolgálomok, amelyek azok értécsökkenését vagy károsítását vonnák maguk után.

Közérdekből kisajátíthatók olyan épületek, amelyek történelmi műemléknek nyilvánított ingatlan szomszédságában vannak.

4. cikk. Régi ingó tárgyak ugyanazon szabályok szerint osztályoztatnak, mint az ingatlanok.

Az ilyen osztályozott tárgyak elidegenítése nem történhetik meg a Bizottság jóváhagyása nélkül.

Kivételül egyáltalán tilos.

Az ez elleni vétségek a tárgyak elkobzásával vagy értékükkel egyenlő pénzbüntetés által büntetnek.

Magánosok tulajdonában levő ingóságok nem nyilváníthatnak műemléknek, csupán tulajdonosuk beleegyezésével vagy különleges törvény által.

Ha a Bizottság azt találja, hogy egy műemléknek nyilvánított tárgy karbantartása vagy biztonsága veszélyeztetve van, elrendelheti annak egy állami múzeumba vagy egy egyházi kincstárba szállítását, mindaddig, amíg annak a megfelelő őrzésére szükséges intézkedések meg nem történnek.

5. cikk. Egyetlen ingatlan vagy ingó tárgy sem semmisíthető meg, javítható vagy restaurálható, csak a Bizottság engedélyével és felügyelete alatt.

Minden restaurálás vagy javítás, úgyszintén minden kutatás, amelyet a fenti engedély nélkül végeznek, 100–5000 lejig terjedő pénzbírsággal, és a műemléknek vagy romnak eredeti állapotába való visszahelyezésének költségével büntetnek.

Hasonlóan büntetnek a büntető törvénykönyv 322. cikke értelmében bárki aki lerombol vagy meg-

rongál egy történelmi műemléket, még akkor is, ha az saját tulajdonát képezné.

Az állami, vármegyei és községi, valamint köztintezeti alkalmazottnak kötelességévé tétetik, hogy biztosítsák az ingó és ingatlan műemlékek megőrzését és fenntartását abban az esetben, amikor erre vonatkozóan nem történt külön intézkedés.

Az illető költségek az ők terhére képezik.

Közigazgatási, erdészeti, dominiális tisztviselők, állami, vármegyei vagy községi mérnökök, a tantestületek és klérus tagjainak kötelessége a Bizottságnak jelenteni minden a jelen törvény ellen történő vétséget.

Minden gondozó, aki hozzájárul, hogy egy ingó vagy ingatlan műemlék, amely az ő gondjára van bízva, megsemmisíttessék, megcsonkíttassék vagy elidegeníttessék, 8 naptól 3 hónapig terjedő elzárással vagy 10–500 lejig terjedő pénzbüntetéssel, vagy mindkét büntetéssel együttesen büntetettik.

Ez nem befolyásolja a 4. cikk határozatait.

6. cikk. A műemlékek jegyzékének közzétételéig minden templom és kolostor, amely 1834-ig épült, összes építményeivel ideiglenesen történelmi műemléknek nyilvánítatik.

7. cikk. Abban az esetben, ha a történelmi műemléknek nyilvánított épület magánterületen van, és a tulajdonos nem akar alkalmazkodni jelen törvényhez, a Bizottság kérheti a Minisztériumból azon terület közérdekből való kisajátítását, amelyen a műemlék fekszik.

8. A Műemlékek Bizottsága kilenc tiszteletbeli tagból áll, akiket egy évre választanak, az alább meghatározott formások szerint történelmi, archeológiai, építészeti, technikai tudományok terén szakértő, vagy a szépművészetek terén szakértőnek ismert személyek közül és a klérus egy tagjából. A munka szaporodása esetén a tagok száma emelhető.

Az első bizottság, amely az új törvény alapján szerveztetik, a következőkből fog állni: a román akadémia által jelölt egy tagból, az állami levéltár igazgatója, a régiségtár igazgatója és a miniszter által kijelölt két tag, aki közül az egyik a műépítész iskola tanára.

Ez az öt tag fogja a maga részéről az előbbi cikk értelmében még négy tagot választani.

A bizottság tagjai harmadrészükből megújítatnak minden három évben sorshúzás útján, a két első harmad megújítás alá eső tagjai megállapítására, amíg így véglegesen megállapítatik a megújítás módja.

A kiesett tagok újból választhatók.

Üresedés esetén az újból választott tag csak addig az ideig működik, amíg az általa helyettesített tag működött volna.

A kiegészített bizottság tagjai királyi dekrétum által erősíttetnek meg.

9. cikk. A bizottság a maga kebeléből választ egy elnököt három évre és egy kiadványszerkesztőt.

A bizottságban a miniszter elnököl, amikor részt vesz a gyűlésen. A bizottság határozatképes öt taggal, egyenlő szavazatok esetén az elnök szavazata dönt.

Az elnök akadályoztatása esetén a legidősebb tag elnököl.

10. cikk. A bizottság választhat tiszteletbeli tagokat külföldről és levelező tagokat az országból; létesíthet, amikor jónak látja, vidéki osztályokat a szükséges tiszteletbeli vagy fizetett személyzettel, a miniszter által jóváhagyott szabályzat rendelkezései szerint.

A vidéki osztályok a bizottság által választott olyan tagokból állanak, akik egyesítik magukban a nyolc cikk által megállapított feltételeket, és királyi dekrétum által erősíttetnek meg. Számuk és működésük ideje minden egyes külön esetben a bizottság által fog meghatározottni.

A Bizottság ezekre az osztályokra hatásköréből rábíthat annyit, amennyit jónak lát.

11. cikk. A Bizottságnak lesz saját személyzete, akiket királyi dekrétummal neveznek ki, a 8. cikkben körülírt szakértő személyek közül, a Bizottság javaslata alapján és a Bizottság költségvetésében megállapított fizetéssel.

Ez a személyzet fogja alkotni a titkári hivatalt, az építészeti és gyűjtőszemélyzetet, akik a Casa Bisericii hivatala mellett működnek.

12. cikk. A Bizottságnak saját költségvetése van, amelyet a vallás- és közoktatásügyi Minisztérium jóváhagyásával szerkesztenek, és amelyet a Casa Bisericii hivatala kezel, a Bizottság határozatai értelmében.

A bizottság alapját képezi:

a) Az a hozzájárulás, amely minden évben felvétetik az állami költségvetésbe a műemlékek tanulmányozására, restaurálására és megőrzésére, ásatásokra stb.

b) A megyei tanácsok által évenként megszavazott szubvenciók az olyan megyékben, amelyekben műemlékek vannak, azok száma és jelentősége arányában.

c) Hagyományok vagy adományok, amelyeket a tulajdonosok tesznek, vagy meghatározott célra, vagy anélkül, vagy minden más segély.

A Bizottság minden évben elkészíti költségvetését, amelyet jóváhagyás végett bemutat a vallás- és közoktatásügyi miniszternek.

13. cikk. Az állam, vármegyék vagy községek költségvetésébe a templomok vagy más történelmi műemlékek fenntartására vagy javítására rendszeren fel-

vett összegek átmennek a megfelelő költségvetésbe, és nem használhatók fel csak az 5. cikk első bekezdése értelmében.

A költségvetés megfelelő tételei alatt ez kitüntetendő.

14. cikk. Hagyományok, adományok és segítők, amelyeket történelmi műemlékek fenntartására adtak, úgy tekintetnek, mintha a vallás- és közoktatásügyi minisztériumnak adattak volna, amely azokat a Bizottság szükségleteire fordítja.

A Történelmi Műemlék Bizottságot a Casa Bisericii és az állam ügyvédjei képviselik.

15. cikk. Minden törvény, szabályzat és minden más rendelkezés, amely ezen rendelet törvénnyel ellenkezik, hatályon kívül helyeztetik.

II. fejezet. Jelen rendelet törvény végrehajtásával megbízzuk vallás- és közoktatásügyi miniszterünket.

Kelt Bukarestben, 1919. július 28.

Dr. C. ANGELESCU Ferdinand
vallás- és közokt. miniszter

B. A csíkdelnei Szent János-templom 1935. évi restaurálásának dokumentumaiból

(Válogatás)

(1)

CSUTAK Vilmos KÓS Károlynak
Sepsiszentgyörgy, 1935. február 7.

Kedves Barátom!

A dr. TAVASZY Sándor szerkesztésében megjelenő *Kiáltó* szóc. egyházi lapunk febr. 1-jén megjelent 2. számában DEBRECZENI László ifjú barátunk *Egy templomépítés tanulságai* címen nagyon fájdalmas cikket vagy levelet írt.

Úgy emlékszem, de csak homályosan, hogy Te is ott voltál azon a műemlékbizottsági ülésen, amelyiken ez a templomépítési história szóba került, de viszont úgy látom a DEBRECZENI leveléből, hogy nem mindenről volt ott szó, ami azután a gondos és erélyes végrehajtás rendjén végbement, amíg ez a baczai ritka és annál drágább középkori műemlékünk tökéletesen elpusztult örökre...

Mínthogy DEBRECZENINEK lehetetlen igazat nem adni ebben a kérdésben, mikor olyan fontos közérdekű kérdésben jajdult föl, amelynek védelme éppen Neked is elsőrendű kötelességed, kérlek, érdeklődj utána a kérdésnek a sokhelyt beszélni nem merő vagy nem tudó DEBRECZENINÉL és DARKÓ Ákos referens-barátunknál, és ugyancsak a *Kiáltó Szóban* ne terheltelessél elmondani őszinte szakvéleményedet, ha időt tudsz szakítani erre.

Bizonyosan használni fogsz vele a köznek, mert kétségtelenül szörnyű a tudatlanság és felelőtlen-ség, mely a szegény „vidéken” a legkülönbözőbb természetű egyházi és történelmi emlékeinket pusztítja.

Ha már nem is füttyentesz a leveleimre, legalább otthon ülve – dolgozzál!...

Szeretettel öllelek

CSUTAK Vilmos

(2)

VÁMSZER Géza CSUTAK Vilmosnak
Csíkszereda, 1934. június 17.

Mélyen tisztelt Igazgató Úr!

Mellékelten küldök a Múzeum részére egy mészkő-kristály követ az Egyesítő mellől.

Azután mellékelem a csíkdelnei mennyezetnek általam lefestett (100 x 150 cm) képének fényképmásolatát. Értesültem arról, hogy Gróf TELEKIVEL pünkösdkor kint voltál a delnei Szt. János-templomnál.

Feldolgoztam és lerajzoltam minden érdemes részét, a napokban az INCZE-család kriptáját kiástuk a ráseper pizsokból. A külső falon freskókat (piros és sárga) találtam, úgyhogy minden tekintetben érdemesnek tartom, hogy restauráltassék a templom. Targyaltam már a delnei vezető körökkel, ott is beígérték az anyagi támogatást s a városban is. Tavasszal indítanám be az akciót, hogy a nyári Szt. János-napi búcsúkor szép lehessen, s egy a gelenceihez hasonló ünnepséggel záruljon.

Nem volna jó, ha a sepsiszentgyörgyi Múzeum neve alatt történnének a dolgok? Kérem erre vonatkozó válaszodat, mert ellenkező esetben az EKE Csíkszéki osztályának választmányára elé vinném a javaslatot.

Szándékom nyáron Pestre menni s esetleg egy cikket több képpel az *Ethnographiában* elhelyezni,²⁷ s arról készített külön-lenyomatot füzetszerű formában áruba bocsátani itt Erdélyben, s így a kellő propagandát is előkészíteni.

Válaszodat kérve kedves Vilmos bátyám,
mély tisztelettel
üdvözöl

VÁMSZER Géza

(3)
CSUTAK Vilmos VÁMSZER Gézának
Sepsiszentgyörgy, 1934. június 22.

Kedves Géza barátom!

Most érkezem haza Kolozsvárról, hol igazgató-tanácsi ülésen voltam, s így most gyönyörködöm a küldött kristálydarabokban, amit ezennel hálásan megköszönök, és most olvasom 17-én kelt szíves leveledet, s most levéldiktálás közben gyönyörködöm a mellékelt fotográfiáiban is, amely olyan szépen mutatja az egyes kazetták gyönyörű rajzait, bizonyosságául annak, hogy lelkiismeretesen festegetted ki az egyes kazettákat, s Isten ellen való vétek lenne, ha nem tudná Csíkmegeye székely népe a templomot restauráltatni, s e gyönyörű deszkamennyezetet jelenlegi státusában megtartani.

Éppen ezért erre a restaurációra vonatkozó gondolatodat és javaslatodat örömmel veszem, múzeumunk választmánya elébe terjesztem, s minden erőmmel azon leszek, hogy a tervezett akció végrehajtásában támogassalak. Egészen a Székely Nemzeti Múzeum feladatkörébe tartozónak érzem a gondolatodat. Nagyon kérek azért, hogy valamelyik üres félórásban foglald össze hivatalosabb formában a javaslataidat, és küldd el nekem, hogy annak megtárgyalására gyűlést hívhassak össze ANTAL Áron tisztelt barátunk, választmányi tagtársam, dr. NAGY Jenő egyik alelnökünkkel együtt, aki amint jól tudod, minden jóért és szépért önzetlenül lelkesedő aktív ember. Azért azt szeretném, hogy mivel ő ügyis gyakran fordul meg Csíkszeredában a járásbíróság és törvényszék tájékán, keresd fel őket, és beszéljétek meg a dolgot, s adjatok be együtt egy közös beadványt, hogy a dolog könnyebben és gyorsabban menjen. Ami az én elfoglaltságomat illeti, jelezni kívánom, hogy vasárnap bezárom az iskolai esztendő, a jövő héten itthon leszek, július 1-én vendiáktalálkozót tartok, azután pár napra megyek Kolozsvárra, s onnan hazajöve 9–10-ére Székelyudvarhelyre, hol 9-én előértekezleten veszek részt, azokkal a természettudós barátainkkal, akik onnan a Hargitába fognak menni egyhetes kirándulásra, hogy a Székely Nemzeti Múzeumnak lepkét, bogarat, kígyót, békát, burjánt, ásványt és más ilyen közhasznú székelyföldi természeti kincseket gyűjtsenek. Közöttük lesz természetesen dr. BOGA Lajos kedves barátunk is, aki ennek a kérdésnek minden ága-bogát ismeri., csapj fel közédjük, ha lesz egy heti szabad időd. Sajnos, én ilyen szabad idővel nem rendelkezhetem, s egyik doktorom különben is azt tanácsolta nekem, hogy ezután inkább alulról nézzek felfelé a Hargitára, s ne felülről lefelé az én szívemhez

nőtt drága Csíksországunkra. Nem lehetetlen különben, hogy amikor Székelyudvarhelyről hazaigyekezem autóbusszal, Szeredára megyek s akkor személyesen is beszélhetünk a dologról, minthogy nem merlek arra kérni, hogy fáradj le Te ide alkalmilag ezeknek a dolgoknak a megbeszélésére, mert nincs pénzem, s tudom, hogy az utazás pénzbe kerül.

Testvéri érzéssel öllelek, és kérek szépen, hogy szíveskedj hiteles értesítést küldeni szegény NAGY Imre barátom jelenlegi állapotáról.

Igaz barátod
CSUTAK Vilmos

(4)
A Székely Nemzeti Múzeum
igen tisztelt Választmányának,
Sepsiszentgyörgy

Csíkszereda, 1934. június 26.²⁸

Mélyen tisztelt Igazgató Úr!

Alulírottak azzal a tiszteletteljes kéréssel²⁹ fordulunk nt. Igazgató Úrhoz, hogy szíveskedjék alábbi javaslatunkat, illetőleg tervünket a Székely Nemzeti Múzeum választmánya elé terjeszteni.

Csíkdolne községhez tartozó Szt. János templomot, mint Csíknak, sőt a székely földnek is ritka műértékkel bíró, de sajnos nagyon elhanyagolt állapotban levő templomát restauráltatni szeretnők, amihez a Székely Nemzeti Múzeum értékes támogatását kérjük.

A templom kb. a 15. század második feléből való csúcsíves stílusú templom, amelyből ma is megvan még a szentély bordamennyezete, a kőajtó-keretek, a támpillérek és a torony. A hajó mennyezete pedig 1613-ból való kazetta rendszerű deszkamennyezet, szép magyaros renaissance mintákkal. Szárnyas oltára 1675-ből való és ezenkívül is van több értékes apró berendezéstartály, amelyek mind emelik e templom műértékét. Végül a templom déli főbejárata felett az épület külső falán e napokban fedeztünk fel a mészréteg alatt falfestést (szentek alakjai) 3-4 színben. Ezeknek további napfényrehozatala, úgyszintén a templomnak a szentély mennyezetén esetleg felfedhető freskóknak mielőbbi közkinccsé tétele közös székely és általános kulturális érdekből is kívánatos lenne. De ezek az értékek, amelyeket az ösök évszázadokon keresztül megőriztek, ma a 20. században szemünk láttára pusztulnak el, hogyha hamarosan nem cselekszünk.

Ezért arra gondoltunk, hogy megindítunk az ősszel a restaurálás költségeinek fedezésére egy pénzügyítő akciót. Szóbeli ígretünk van, hogy Delne köz-

ség egyházától, községétől, közbirtokosságától és az egyes lakosoktól támogatást kapunk, továbbá számíthatunk Csíkszereda város intelligens közönségének áldozatkészségére is. Végül pedig kinyomtatnánk egy ismertető és propagandafüzetet a templomról, amelynek szövegét, hozzátartozó rajzaival és fényképeivel együtt VÁMSZER Géza már megírta, illetőleg összeállította. E füzet kiadását úgy tehetnők olcsóbbá, hogy valamely folyóirat (*Ethnographia*, Budapest; *Erdélyi Múzeum*, Kolozsvár stb.) függelékeként jelenne előbb meg, és utána kibővített különnyomat formájában jutnánk hozzá a szükséges példányszámokhoz. Hogy a templom teljes renoválására mennyi pénz volna szükséges, azt nem tudnók megmondani, de pillanatnyilag nem is fontos, mert a restaurálást részletekben és évről-évre folytatva, akár néhány ezer lejjel is be lehet indítani. Szándékunk a jövő évi Szt. János-napi búcsún (június 24.) a már restaurált templomnál egy nagyszabású ünnepélyt rendezni (a gelenceihez hasonló), amely által a további restauráláshoz szükséges pénzeket lehetne előteremteni. Megjegyezni kívánjuk, hogy az egyházközség a templomnál egy állandó lakással bíró harangozót tart, aki felügyel a templomra.

Tekintettel arra, hogy úgy a restaurálás alatt, mint a megrendező ünnepély alkalmával helybeliek segítségére is szükség van, azt javasoljuk, hogy az egész mozgalmat a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum neve alatt, de a VÁMSZER Géza vezetése alatt álló EKE Csíkszéki osztállyal karöltve indítsuk be, amelyiknek van múzeum-szakosztálya is.

Kérjük szíveskedjék velünk a mélyen tisztelt választmány döntését mielőbb közölni, hogy a szervezés munkáját minél előbb megkezdhesük.

Tájékoztatás céljából mellékelünk néhány fényképfelvételt.

Vagunk mély tisztelettel:

Dr. NAGY Jenő
VÁMSZER Géza

(5)
VÁMSZER Géza CSUTAK Vilmosnak
Csíkszereda, 1934. július 29.
(részlet)

...

Dr. NAGY Jenőtől hosszú levelet kaptam, amelyben informált a megbeszélésekről a delnei ügyben. E napokban kézhez kapom az egyház írásbeli hozzájárulását és SCHMIDT József építészmérnöktől a költségvetést, akivel e napokban kimentem. Ez egy Budapesten 1930-ban végzett, intelligens s modern gondolkodású mérnök, s így terveink szerint, ha nincs kifogások, ő végezné az építészeti részét a restaurálás-

soknak, s maradok én a „művészi” résznél, s öcsém is, mint iparművész. – Valójában a tervem nem csak a restaurálás, hanem részben később a hiányzó részek vagy tárgyak pótlása és a rondaságok kidobása, hogy így valósággal egy kis minta-templomcskát [lehesse] belőle csinálni, hogy lássák, milyen kellene egy székellyföldi katolikus templom berendezése stb. legyen, hogy a nép kezemunkája vagy legalábbis népies formájú tárgyak kerüljenek oda...

U.i. Amennyiben volna a delnei munkálatokhoz alkalmas és ingyenes vagy olcsó szakemberek, jó lenne beállítani őt is...

(6)
Kivonat³⁰

A Székely Nemzeti Múzeum ügyvezetőtanácsának 1934. december hó 29-én d.u. 2 óraker a múzeum irodájában tartott gyűlésének³¹ jegyzőkönyvéből

5. CSUTAK Vilmos igazgató felolvassa és ismerteti dr. NAGY Jenő alelnök, ANTAL Árpád ig. vál. tag és VÁMSZER Géza csíkszeredai róm. kat. főgimnáziumi tanár nov. 22-én kelt és a múzeum igazgató-választmányához intézett közös beadványát a csíkdelnei Szt. János-templom restaurálása tárgyában, melyben nevezettek a Múzeum erkölcsi támogatását kérik a Csíkdelne községhez tartozó Szt. János-templom, mint Csíkvármegye egyik ritka műértékkel bíró, de nagyon elhanyagolt állapotban levő templomának a restaurálási munkájához. A templom kb. a 14. század második feléből származik, késő gót stílusban épült, kazettás festett deszkamennyezete 1613-ban készült, tehát igen értékes műkincs, úgyszintén az 1675-ből való szárnyas oltára is. Ezenkívül a templom külső falán régi falfestmény is került napvilágra. Ezen műkincsek megmentése és további felszínre hozása érdekében sürgős javítások váltak szükségessé, minek elvégzését nevezettek 1935. jún. 24-re tervezik. A műszaki munka építészeti részét SCHMIDT József csíkszeredai okleveles építész mérnök, a művészi ellenőrzést pedig VÁMSZER Géza főgimn. tanár vállalná, ki a templomot és a szükségessé vált munkálatokat a *Debreceni Szemlében* hosszabb tanulmányban ismertette. Az egész restaurálási munkát a helybeliek segítségével mellett a Székely Nemzeti Múzeum neve és égíse alatt, de a VÁMSZER Géza vezetése alatt álló EKE csíkszéki szakosztállyal karöltve volna beindítandó, s előreláthatólag kb. 30–40 ezer lejbe kerülne, de szükség esetén jóval kevesebb összeggel is beindítható lenne. – Előadja továbbá, hogy a beadvány részletesebb ismertetése és a határozathozatal megkönnyítése céljából a mai gyűlésen való megjelenésre

külön is felkérte dr. NAGY Jenő és ANTAL Áron tagokat, s tényleg megjelent dr. NAGY Jenő alelnök, őt felkéri, hogy általában elgondolását, de főleg a beadvány anyagi része tekintetében a tanácsot tájékoztassa.

Dr. NAGY Jenő alelnök a felolvasott kérés teljesítését melegen ajánlja, és még a következő felvilágosítást adja.

Csikdelne egyházközsége az egyházi tanács határozata által mindennemű anyagot és természetbeni munkát vállal, csupán pénzt nem tud adni. A szükséges pénz előteremtésére szolgál elsősorban VÁMSZER Gézának különnyomatban megjelent ismertetése. Ez 600 példányban van meg, és ő darabonként 100 lejtű gondolja értékesíteni, felajánlva erre a célra az egész megvalósítható jövedelmet. Lehet, hogy a füzetek nem fognak ép ezen az áron elkelni, de a füzetekből 20 000 lejre bátran lehet számítani. Csikvármegye tanácsa szintén felvesz jövő évi költségvetésébe ennek a munkának támogatására 15 000 lejt. Ez az összeg szintén biztosra vehető, amennyiben a tanács addig megmarad a mai formájában. Ugyanis a f. évi nov. 6-án tartott megyei tanácsülésen megindokolva a műemlék restaurálásának a szükségességét a megyei tanács magáévá tette a megindoklást,³² s indítványa folytán az előterjesztésnek megfelelően helyzetet kilátásba a megjelölt összeg az évi rendes tavaszi költségvetés keretében.

Csutak Vilmos igazgató annak a nézetének ad kifejezést, hogy a múzeumnak minden ilyen irányú kérést, mely a Székelyföld műemlékeinek megmentésére irányul, szellemi és anyagi teljesítőképessége határai között felekezeti különbség nélkül örömmel kell támogatnia. Csupán azt a kérdést kell alapos megfontolás és megvitatás tárgyává tenni, hogy alapszabályaink az ilyen természetű kérés elintézésére nézve mit írnak elő. E célból felolvassa az Alapszabályok 3. §-át, mely szerint „A székely múzeum célja: a székely nép múltjának és jelenének előtűntetése. E végből:

a. felkarol mindent, ami a tudomány, művészet, ipar és főképp a közélet terén a székely népet érdekli”.

Mivel szerinte az Alapszabályok a kérés kedvező elintézését a múzeum céljai közé sorozzák, noha a beadvány benyújtói a Múzeumtól csak erkölcsi támogatást kértek, ő a maga részéről még az anyagi támogatás elől sem zárkóznék el, bár egyelőre a menasági székely ház teljes elkészítése a múzeum minden ilyen célra felhasználható készpénzjövödelmét igénybe fogja venni. – Azért a múzeum erkölcsi támogatása mellett ez az anyagi támogatás állhatna a jelzett füzetek terjesztésében és egy múzeumi estély rendezésében, amelynek jövedelme kizárólag erre a célra fordítható.

Ügyvezető-tanács beható tanácskozás után egyhangúlag megállapítja, hogy a Múzeum alapszabá-

lyai 3. §-ának a. pontja egyenesen a múzeum feladatává teszi a székelyföldi műemlékek feltárását, védelmét és azok konzerválását. Ennek következtében örömmel vállalja a csikdelnei Szt. János-templomban levő műemlékek megmentése végett a templom restaurálási munkájának erkölcsi vezetését, sőt az anyagi támogatástól sem zárkózik el. Egyrésztől örömmel segítkezik az ismertető füzetek eladásában, másrészt elhatározza, hogy a restaurálási alap gyarapítására a tél vagy tavasz folyamán egy múzeumi estélyt fog rendezni, melyen az ismertető előadás tartására VÁMSZER Géza főgimn. tanárt kéri fel, míg viszont egy esetleges csikszeredai előadásról szívesen gondoskodik, ha a csikszeredaiak e célra otthon estélyt rendeznek, s egy előadó iránt a múzeumot megkeresik. További anyagi támogatást azonban, ha erre szükség lenne, csak a már fedél alá hozott csikmenasági székely ház teljes felállítására és berendezése után tud adni.

A restaurálási munkák megindítására és vezetésére a maga részéről dr. NAGY Jenő elnökle alatt ANTAL Áron ig.-vál. tag, VÁMSZER Géza főgimn. tanár és a csikdelnei róm. kat. plébános úr személyében bizottságot küld ki, s azt felkéri, hogy az EKE csikszéki osztályával és SCHMIDT József építész mérnök úrral karöltve az okvetlenül elvégzendő építészeti munkálatokat s azok költségvetését állapítsa meg, s erről múzeumunknak tegyen mielőbb jelentést. Ugyancsak állapítsa meg az esetleg elvégzendő művészi munkálatokat is azok hozzávetőleges költségeivel együtt, s erről múzeumunknak tegyen szintén jelentést, mert bár tökéletesen megbízik VÁMSZER Géza főgimn. tanár úr műtörténeti tudásában és művészi hozzáértésében, a maga részéről megfelelő szakemberrel nem rendelkezvén, a róm. kat. egyházi főhatósággal és a tulajdonos csikdelnei egyházközséggel szemben érzett komoly erkölcsi felelőssége tudatában szükségesnek tartja, hogy a bizottság által megállapított művészi munkálatokat a róm. kat. egyházi főhatóságnak bejelentse, azok végrehajtására engedélyt és a végrehajtást végző bizottság számára a maga műszaki és egyházi szakemberei, valamint hatósági szervei útján megfelelő erkölcsi, szellemi és anyagi támogatást kérjen.

K.m.f.

dr. TÖRÖK Andor elnök
ANDRÁSI Tivadar jegyző

(7)

Csikszeredai estély programja:

1. Elnöki megnyitót mond Dr. TÖRÖK Andor.
2. Trio vagy quartett: dr. KERESZTES Károly – GÖDRI Ferenc – dr. BOGA Lajos.
3. Előadást tart CSUTAK Vilmos.
4. Csíki nótákat énekel dr. KERESZTES Károly zongorakísérete mellett KÓRÓDI Rózsi és KÓRÓDI József.
5. Előadást tart KÓS Károly.
6. Énekel a csikszeredai dalárda.

Sepsiszentgyörgy, 1935. febr. 16-án
CSUTAK Vilmos s.k.
igazgató

(8)

Jegyzőkönyv,

Felvetetett Dr. PÁL Gáborné úrasszony lakásán Csikszeredán 1935. április 4-én csütörtökön délután 5 óraker a delnei Szent János-templom restaurálása ügyében összehívott értekezleten.

Jelen voltak:

Dr. PÁL Gáborné, Dr. NAGY Jenő csikszentmártoni ügyvéd, VÁMSZER Géza főgimn. tanár és SCHMIDT József építész mérnök. Meghívatott még BOKOR Ferenc delnei plébános és ANTAL Áron főgimn. tanár, akik elutazás, illetve elfoglaltságuk miatt nem vehettek részt.

VÁMSZER Géza ismerteti a delnei templom restaurálási akciójának mai helyzetét s előrehaladását, és pedig:

1. Felolvassa: BOKOR Ferenc delnei plébános hivatalos átíratát, amelyben az egyházközség nevében fejezi ki az örömet a restaurálási mozgalom megindítása felett, s beígéri támogatását.

2. Felolvassa a Székely Nemzeti Múzeum igazgató-tanácsi határozatának 1935/23 számú kivonatát, amely tulajdonképpen válasz a Dr. NAGY Jenő, ANTAL Áron és VÁMSZER Géza által beadott kérésre, a delnei restaurálási mozgalom ügyében.

3. Felolvassa: BOKOR Ferenc plébános levelet, amelyben kimentí magát elutazása miatt a gyűlésen való megjelenés alól, s megemlíti, hogy a delnei közbirtokosság a szükséges kő- és faanyagot és az útjavítást beígérte ismételtlen.

4. Az értekezlet leszögezi, hogy a következő pénzkereseti lehetőségekre lehet számítani a restaurálási költségek fedezésére:

- 1. A csíkmegyei tanácsgyűlés 15 000 lejt vett fel költségvetésében e célra, Dr. NAGY Jenő úr közbenjárására.

- 2. Előadás Sepsiszentgyörgyön.

- 3. Előadás Csikszeredán.

- 4. Delne közbirtokosságának és községi elöljáróságának ígérete fa-, könyagra és a templomhoz vezető mezei út rendbehozatala.

- 5. VÁMSZER Géza által írott 600 darab füzet értékesítése, amely a templomot ismerteti.

Elhatározta az értekezlet, hogy a füzetekhez mellékelve küld egy nyomtatott felhívást bizonyos címekre s adakozásra illetőleg, a füzet megváltására szólítva fel. A Delne-Pálfalváról elszármazottakhoz e felhívás helyett egy gépirásos felhívást küld. A füzet árát nem állapítja meg, mindenki tetszésére bízva a megváltási összeget. A füzetek egy részét a Székely Nemzeti Múzeum fogja továbbítani, másik részét itt Csíkban és Erdély más városaiban fogják szétküldeni. Csikszereda városában Dr. PÁL Gáborné és Dr. BALÁSSY Kálmánné adományokot fognak gyűjteni. Alcsiki címetek Dr. NAGY Jenő, a felcsikiakat VÁMSZER Géza állítja össze.

6. Elhatározta az értekezlet, hogy körülbelül 500 darab fénykép-levelezőlapot fog forgalomba hozni. A fényképész 3,60 lejtért adja, s mi terjeszteni fogjuk 6-7 lejtért.

7. Június hó 24-én a Szent János-napi búcsúra Delnére Csikszeredából sokan fognak kimenni, s ezért az ünnepélyt propaganda- és gyűjtési célra kellene felhasználni.

8. A restaurálást előreláthatólag összel végeztetné a Bizottság, s így az azt követő ünnepélyes bezsentelésen is lehetne kis jövedelemhez jutni.

9. Restaurálás utáni látogatásokkor állandó belépti díj szedésével is lehet egy kis jövedelemre szert tenni, valamint levelezőlapok eladásával, itt a Szent János-templomnál.

Dr. PÁL Gáborné vállalta a pénz kezelését, és így az adományok is az ő címére küldendők.

Az értekezlet elhatározta, hogy VÁMSZER Géza informálja a napilapok és hetilapok tudósítóit, hogy azok egyidőben sajtópropagandával hívják fel a figyelmet a restaurálási mozgalomra.

Ezzel az értekezlet végetért, s elhatározta, hogy 2-3 hét múlva újból összeül.

Jelen jegyzőkönyvet pedig másolatban elküldi a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumnak.

Csikszereda, 1935. április hó 4-én.

VÁMSZER Géza

(9)

**A csíkszelenei Szent János-templom
restaurálási munkaterve**

Csikszereda, 1935. június 30.

Építészeti munkakör:

1. Alapfalak szigetelése, alagsövezés és betonszegélyezés által.
2. Külső, belső vakolás
3. Támpillérek hiányzó csepegő köveinek pótlása faragott kőből
4. Ablakpárkányok lebádogozása
5. A befalazott gótikus ablakok kibontása és az esetleges mérművek mintájára a hiányzók pótlása
6. A kőajtó-keretekről, valamint a boltzati bordákról a mészrétegnek levakarása
7. Külső freskóknak a vakolat alól való felszínre hozása, ezeknek konzerválása és keretezése.
8. A kazettás festett deszkamennyezet megerősítése és felső padolással való megvédése.
9. Cserépfedés kijavítása.
10. A templom padozatának rombusz vagy négyzet alakú préselt téglával való borítása.
11. Kórus-korlát építése.
12. Külső-belső meszelés.

Művészi munkakör:

1. A szárnycsúcsok megtisztítása.
2. A két ízléstelen mellékoltár kicserélése.
3. A szószék kicserélése.
4. Orgona ízléstelen díszjeleinek eltávolítása és festése.
5. Padok redukálása.
6. A két stallumnak átfestése székelyes ornamentikával.
7. Kálvária-sorozat elhelyezése.
8. Székely szőnyegek oltárok elé való elhelyezése.

SCHMIDT József s.k.
okl. építészmérnök

(1)

D. a J. Kr. !

2809–1935. szám.

Gyulafehérvár, 1935. október hó 15-én

A Tisztelendő Plébánia Hivatalnak
Csíkszelene

F. évi 134. sz. felterjesztésére az ottani Szt. János-templom restaurálásának munkatervét tudomásul vettem.

Az alábbi munkálatokról kellő időben előzetesen felterjesztendő hozzám a részletes tervrajz:

1. A mellékoltárok kicserélése.
2. Szószék kicserélése.
3. Stallumok átfestése.
4. Kálvária-sorozat elhelyezése.

ZOMORA János

püspökhelyettes.

(11)

Dr. NAGY Jenő CSUTAK Vilmosnak
Csíkszentmárton, 1935. november 15.

Kedves Barátom Vilmos!

Kedden Sepsiszentgyörgyön voltam, de bármennyire akartam elérni, nem tudtalak felkeresni. Szeretnék azonban vasárnap az igazán kedves ünnepélyre lemenni, s remélem, hogy el is érek a délutáni vonattal.

A delnei ügyben, elsősorban az én akcióim folytán a megyei tanács megszavazta a segílyt s a 18 000 lejt már meg is kapta az egyházközség. A füzetek eladása és ezzel kapcsolatban magánsegélyek folytán mintegy 20 000 lejt kapott még a bizottságunk a templom restaurálására. Az anyagokat most fogja természetben adni az egyházközség, így tehát az anyagi eszközök biztosítva vannak. Most elvégezhető bizonyos munkálatok már meg is kezdődtek a napokban.

VÁMSZER tanár úr a Neked lekiüldött füzetek visszaküldésére kér, amennyiben valamely akadály volna ezek Háromszéken való értékesítésének. Itt már régen eladhatták volna. Sajnáltnám, ha az eladásnak akadály a füzetek mellékelt Felhívás volna, mert azt én írtam, s magam nem találok semmi olyat abban, ami magyarságunk olyirányú kihangsúlyozását tartalmazná, ami bárkinek szemét szűrhatna.

Mellékelem a püspöki hatóságnak 2809/1935 számú értesítését a delnei lelkészhez, amelyben jóváhagyólag vette tudomásul a kápolna restaurálását.

Egyébiránt, ha vasárnap délután lemegetek, még megbeszéljük az esetleg szűkségeket. Éppen azért ezúttal nem is írok egyebet.

...
Téged szívélyesen üdvözöl mély tisztelettel.

igaz barátod
Dr. NAGY Jenő

(12)
Beszámoló a csíkdélnői Szent János-templomnál 1935 őszén végrehajtott javítási munkálatokról

(Érkezett a SzNM-ba 1936. márc. 30-án)

A restaurálási munkákat a veszélyeztetett szerkezeteknél, mégpedig a fedélszék- és mennyezet-konstrukciók korhadt részeinek kicserélésével kezdtük meg. E szerkezeteket olyan állapotban találtuk, hogy akármikor bekövetkezhetett volna a beomlásuk. A korhadás közvetlen oka a beázás volt, amely részben a rossz állapotban levő cserépfedés miatt, részben pedig a toronyfal és fedélsíkok érintkezésénél hiányzó bádogszegély következtében lassan kikezdte a szerkezetek egyes részeit. A bádogszegélyezést pótoltuk, a cserepek átrakása és pótlása ezidénre maradt.

A kazettás mennyezet tartógerendáinak végei a felfekvések mentén szintén elkorhadtak, aminek következményeképp a mennyezet lesüllyedt. Ezen már régebb úgy segítettek, hogy a mennyezetet 8 darab 80 cm-es csavarral felerősítették, ez azonban csak részben sikerült, amellett még a csavarfejek és pennák alulról látható részei szépészeti szempontból nagyon zavarólag hatottak. Mi ezeket kivettük és a mennyezet súlylyedő részeit felemelve, a fedélszék kötőgerendáihoz kapcsoltuk, amelyek még elég jó állapotban vannak. A kazetták megrongált részeit megerősítettük, illetve kicseréltük.

Megszüntettük a kórusról induló padlásfeljárót, ami szintén bántólag hatott. A feljutás most a toronylépcsőn történik, a toronyfalból kibontott nyíláson keresztül. A kórus padozatát kicseréltük, a boltzatokra salakfeltöltés közbeiktatásával tettük a nűtfédes padlót, miáltal annak rengését sikerült megszüntetni.

Eltávolítottuk a kórusfeljáró létrát is, és ehelyett szekrénybe beépített csigalépcsőt tettünk, ezáltal elértük azt, hogy a boltzat statikailag és esztétikailag helytelen áttörését sikerült elleplezni.

A költségek, a szükséges anyag beszerzésével és munkával együtt 15.280.- lejt tesznek ki.

A mennyezet állványozását nem bontottuk el, mert szükség lesz rá a vakolat kijavításánál. Sajnos, még az állványozáshoz szükséges anyagot sem sikerült kölcsönkapni, és így ezt is venni kellett, de a munka befejezésével értékesíthetjük.

A további munkákra vonatkozólag a következő sorrendet állapíthatjuk meg.

1. Alapfalak víztelenítése és szigetelése.
2. Cserép átrakás és a hiány pótlása.
3. Csepegőkövek elhelyezése a támpilléreken.
4. Mészelés rétegeinek levakarása a szentély boltzati bordáiról, gyámköveiről és az ajtógyámokról. Freskók feltárása és konzerválása.
5. Külső-belső vakolatok javítása.
6. Ablakpárkányok lebádogozása.
7. Kriptafalak építése, faragottkő fedlappal.
8. Padlóburkolás gyári téglával.
9. Kőlépcsők és szegélyek kicserélése.
10. Bejárati előrész átépítése úgy, hogy az eltakart freskók érvényesülhessenek
11. Mészelés és festés.
12. A berendezés egy részének kicserélése a székelőföldi templomokban található művészi értékű tárgyak másolataival.

SCHMIDT József
okl. építésmérnök

(13)
Kimutatás

a csíkdélnői Szent János-templom restaurálásánál 1935 őszén végzett munkálatok költségeiről

1. Vasáru és kovácsmunka.		
No. 1. számla	2 pár sarokpánt a 8 lej	16.-
	26 db. facsavar	10.-
No. 6.	7 kg szeg a 17 lej	119.-
No. 10.	10 száll 12-es spáringvas	450.-
No. 19.	2 kgr. szeg a 17 lej	34.-
	3 kg szeg a 18 lej	54.-
No. 20.	3 kgr. szeg a 17 lej	51.-
	1 db. zár	45.-
	1 db. beakasztó	5.-
	1 pár sarokpánt	12.-
No. 11.	Kovácsmunka (NAGY János)	110.-
	összesen	936.- lej
2. Bádogosmunka anyaggal együtt		
No. 15. számla	10 fm toronyszegélyezés a 50 lej	500.-
		500.-
3. Faanyag és ácsmunka		
No. 16 számla	2,97 m ³ gömbfa állványozáshoz	530.-
No. 25.	0,90 m ³ gömbfa állványozáshoz	170.-
No. 9.	1,96 m ³ kétoldalon faragottfa	627.-
No. 13.	0,77 m ³ négyoldalon faragottfa	276.-
No. 17.	1,11 m ³ négyoldalon faragottfa	396.-
No. 14.	25 fm. lécz	30.-

No. 7. és 8. számla

6 drb. 4,00 m-es 32 cm foszni	270.-
20 drb. 4,00 m-es 25 cm collos	400.-
6 drb. 4,00 m-es 10/10 cm staffli	120.-
20 drb. 4,00 m-es szindeszka a 6 lej	120.-
10drb. 4,00 m-es 25 cm-es palló	400.-

No. 24. 12 drb. 4,00 m-es collos deszka	120.-
összesen	3459.

3459.-

PUSZTAY ácmester munkavállalata

1. Fedélszék-javítás	2600.- lej
2. Mennyezet-felemelés	1000.-
3. Állványozás	2000.-
4. Csigalépcső	2500.-
5. Kóruspadló anyaggal együtt	1600.-
összesen	9700.- lej

Felvéve Nr. 5, 12, 16, 22, 23. számlákkal

9700.-

4. Egyéb kiadások

No. 24. számla szénalak feltöltéshez	250.-
No. 3, 4, 2. autóköltség	435.-
összesen	685.

685.-

Végösszeg 15 280.- lej

Jegyzet

- CSEH Imre folyamodik a katolikus egyháztanácshoz, kérjenek segítséget a püspöktől a templom és az iskola restaurálására. JÁNÓ Mihály, **A gelencei műemléktemplom**. Sepsiszentgyörgy, 1994, 10.
- VÁMSZER Géza, **A cskördenei gótikus műemléktemplom**, in: **Életforma és anyagi műveltség**, Bukarest, 1977.
- Uo.
- NAGY Jenő levele CSUTAKhoz 1935. márc. 27-én. Jegyzéket vetetett fel Delne ügyéről, írja. Ugyanekkor érkeznek meg VÁMSZER különlenyomatai Debrecenből, a másik pénzügyi forrás.
- PAIS Ágnes, **Adatok NAGY Géza sepsiszentgyörgyi éveire**, jelen kötet.
- L. *A Székely Nemzeti Múzeum jelentései a Múzeum fejlődéséről és állapotáról*, Sepsiszentgyörgy, 1911–14, illetve a *Múzeumi feljegyzések...* (SzNM Irattár).
- DARKÓ Ákos, **Az erdélyi Református Egyház műemlékei**, Kolozsvár, é.n., utolsó mondat.
- CSUTAK Vilmos levele KELEMEN Lajosnak, 1927. ápr. 2-án, SzNM It. 69-1927.
- Az egyházkerület számára DEBRECZENI László végzi, 1928 óta, községről községre járva az egyházak tulajdonában levő templomi berendezések, klenódiумok, hímezések összeírását. 1929-ben adják ki munkáját az **Erdélyi református templomok és tornyok** albumot. Az Egyházkerületi Műemlékbizottság 1930-ban, UGRON István vezető főgondnok elnökelete alatt alakul meg, tagjai BÁNFY Miklós egyházkerületi főgondnok, TELEKI Domokos, CSUTAK Vilmos Székely Nemzeti Múzeum-igazgató, KÓS Károly építésszámológ, HERPEPEI János archeológus, VÁSÁRHELYI Boldizsár kolozsvári lelkész. UGRON lemondásával TELEKI Arthur egyházkerületi főgondnok veszi át majd az elnökséget, és az 1939 őszén új mandátumot nyert bizottságot UGRON, BÁNFY, TELEKI, KÓS, HERPEPEI, VÁSÁRHELYI, LÁSZLÓ Dezső, SZABÓ T.

Attila alkotják. Az igazgatótanács az 1919-es román műemlékvédelmi törvényhez igazodva, rendezetlenül hoz létre saját párhuzamos, református magyar műemlékvédelmi struktúrát. Minden 1850 előtt épült templomukat műemléknek tekintik, javítás raktuk csak a Műemlékbizottságnak az igazgatótanácson át történő megkérdésével végezhető, ingóság engedélye nélkül nem elidegeníthető (számos keserű tapasztalat indokolta ezt). Megalakulásától a DARKÓ-füzet megjelenéig, tehát nagyjából a második bécsi döntésig a bizottság 36 templom restaurálásával fog foglalkozni: közreműködik a kolozsvári Farkas utcai, a bonchidai, magyargyermonostori, mezőveresegházi, algyógyi, nagyrápolti, viczei, erdőszentgyörgyi templomok helyreállításában, KÓS és DEBRECZENI tervei alapján, valamint a dési, a somkerei, ormányi, szászvárosi templomok javításában. Véleményezik a pókai, balavásári, nyárárdői, bernádi, sajósárvári templomok lebontását. Megbeszélnek ingó műemléket kilenc szőnyeg, tizenöt egyházi klenódiумot stb. A bizottságnak sajnos nincs pénz, de több esetben közbenjár az igazgatótanácsnál segély végett. (DARKÓ Ákos, **i.m.**, 6. o.)

- TÖRÖK Andor fogalmazvány, irattári ványa, dátum nélkül.
- CSUTAK KÓS Károlynak, a TAVASZY Sándor szerkesztette *Kiáltó* szövegben megjelent DEBRECZENI László-cikk kapcsán, I. (1) függelék. Vö. *Kiáltó* Szó, 1935. febr. 1., 26–27. DARKÓ Ákos, **i.m.** szerint a baczai árpádkori templomot és a ketesdi régi fatemplomot és fatornyot nem tudták megmenteni, mégpedig a hívek konoksága miatt. Vö. még a *Pásztorúzben* ekkor megjelent anyaggal.
- SzNM It. 94-1929 (áprilisi levelezőlap).
- SzNM It. 276-1929.
- SAS Péter, in: *Acta (Siculica) – 1997/II*, 141–150.
- L. *Múzeumi feljegyzések...*
- 1928–1932-ben csaknem 16 000 lejt fizetnek neki! L. még SzNM It. 13-1932.
- L. (5) függelék
- CSUTAK okosnak tartaná, ha ANTAL Áron is lejönne a decemberi gyűlésre, nagyobb nyomatókat adni az ügynek, de erre végül családi okokból nem kerülhet sor.
- Az igazgató-választmányok és CSUTAKnak címzett beadvány 1934. nov. 27-én, a delnei restaurálás tárgyában. A beadványt NAGY Jenő VÁMSZER Géza és ANTAL Áron főgim. tanárokkal adja be. Egy héttel korábbi megyei tanácsülésen leszögezték felvetésére, hogy a jövő évi költségvetésből jelentősebb összeget juttatnak erre. Ugyanakkor már mellékelik a *Debreceni Szemle*ben időközben megjelent VÁMSZER-dolgozatot.
1935. febr. 12-én, miután sikerült átmenetileg és ellenjegyeztetnie elnökével (TÖRÖK Andor) és alelnökével (NAGY Jenő), küldi fel CSUTAK VÁMSZERnek, adja át vagy másoljon belőle a delnei plébánosnak, és neki CSUTAKnak is jelezze, mit tegyen még – „állandóan ezerfelé dolgozom van, de viszont kész vagyok arra, hogy minden tekintetben melletted álljak, amíg tölem telik. De neked kell mindig gondolkodnod és javasolnod, ahol igénybe akarod venni a múzeumunk vagy a magam szerény segítségét és támogatását”. A levél egyértelművé teszi a munkamegosztás jellegét. A határozat példányait még NAGY Jenő, VÁMSZER, ANTAL Áron, SCHMIDT, illetve a megyei tanács kapja meg.
- VÁMSZER levele ápr. 5-én, 4-én dr. PÁL Gábornálnál volt értekezletük, küldi a jegyzőkönyvet. Máris volt adakozás: LÁSZLÓ Ignác hit-tantánár 500 lejt, dr. PÁL Gáborné 1500-at adott. Kéri, készítené CSUTAK listát, kinek adhatná el a füzeteket (párhuzamosan két listát kér, hogy ne kérjenek mindketten ugyanattól).
- NAGY Jenő CSUTAKnak április 9-én: a megyei tanács megszavazta a támogatást, és 4-én összeültek, ő HIRSCH Hugóékot vontta volna be, de VÁMSZER már bevonta PÁL Gábornét, és a két család nincs jól egymással, amúgy bízik a vállalkozás sikerében.
- CSUTAK válasza két VÁMSZER-levéltre, 20-án: helyesli, hogy őszre halasztották a munkát, a megyei segély idejére (főleg, hogy ez a megszavazás hatósági jóváhagyás-értékű is valahol), az 50 példány árusítását viszont nem tartja sürgősnek, előbb egyéb tennivaló is van, amint azt korábban megfontolták dec. 29-én (műszaki terv, egyházi jóváhagyás). Nyomatékosan kéri, hogy tartsa VÁMSZER is ehhez magát, „olyan időkben élünk, amikor a közösen óhajtott jó siker érdekében minden szavunkat és minden lépésünket előre meg kell cenzúráznunk”. Aggódik, nem késett-e el máris ezzel a levéllel.

24. Végül húsz füzetet tudnak Sepsiszentgyörgyön eladni, összesen 1100 lej értékben (CSIKY Irén, dr. CSULAK Samu, dr. DARAGUS András, dr. DUDUCZ Zoltán, ELEKES Andor, dr. FOGOLYÁN Kristóf, dr. FEKETE Sándor, dr. KOVÁSZNAI Gábor, MÁLNÁSY Géza, SCHMIDT Richárd, Dr. TANKÓ Béla, dr. VAJNA Mihály, ZÁTYI József, dr. HORVÁTH Miklós, SZŐCS Gézáné, LÁSZLÓ Vilma, BORENSTEIN Antal, dr. KERESZTES Károly, dr. BARABÁS Andor, CS. BOGÁTS Dénes a támogatók – CSUTAK ápr. 17-én küldi fel a névsort NAGY Jenőnek.

25. PÁL Gáborné júl. 3-án egy vázlatos tervváltozatot küld le, CSUTAK 8-án jelzi vissza, hogy augusztus 30-ig laşi-ba hivatalos (elvágták a román nyelvvizsgán, és most tanfolyamra kell mennie), addig viszont költségtervet is kérne (beleértve a művészeti részét), mert így nem tud hozzászólni. PÁL Gáborné aug. 21-én meg is küldi a delnei Szent János-templom restaurálási munkatervét. CSUTAK kézírásos jegyzetei bizonyítják, hogy addig is megpróbált utánaszámolni a költségvetési tételeknek.

26. A sorsjegyeken az EKE Csíki osztály bélyegzője van. „A Csíkdelnei Szent János Templom Restauráló Bizottsága 1937. január 1-jén Csíkszereda városában kisorsolja NAGY Imre festőművésznek egy 100 x 120 cm méretű brassói tárgyú olajfestményét. Egy sorsjegy ára 50 lej, Sepsiszentgyörgyön a következők váltanak: Jótékony Nőegylet, CS. BOGÁTS Dénes, dr. DUDUCZ Zoltán, dr. KOVÁSZNAI Gábor, dr. VAJNA Mihály, DEMETER Ferenc, HOCHSTÄDT Márkus, dr. TÖRÖK Andor (2 db.), dr. BENKE János – FADGYAS Anna 1937. jan. 27-én küldi fel a pénzt dr. BALÁSSY Kálmánné címére.

27. VÁMSZER levele CSUTAKnak 1934. okt. 16-án: a delnei cikket legelőnyösebben MILLEKERÉNLÉ, a *Debreceni Szemlében* tudta elhelyezni.

28. SzNM It. 151-1934.

29. A kérvény kísérelésében 1934. jún. 29-én NAGY Jenő írja CSUTAKnak, hogy VÁMSZER tárgyalta vele Delne-ügyben. VÁMSZER szerint a restaurálás költségei könnyebben összegyűlnének, ha a múzeum tekintélyével élhetnének, a múzeum viszont részese lenne az erkölcsi és művészeti sikerből.

30. SzNM It. 23-1935.

31. Jelen vannak: dr. TÖRÖK Andor elnök, dr. NAGY Jenő alelnök, dr. KERESZTES Károly, CS. BOGÁTS Dénes, CSUTAK Vilmos, FELSZEGHI István, dr. KONSZA Samu, SIPOS Samu, GÖDRI Ferenc, KERNÉ BIBÓ Erzsébet, ANDRÁSI Tivadar.

32. NAGY Jenő pontosítása 1935. febr. 5-i levelében: egyhangú volt a megyei tanács támogatási ígérete – ugyanakkor másolatot kér a megyei tanács számára is a kivonatból, hogy ott beterjeszthesse (a költségvetési bizottság öt tagjából is szerencsére ő az egyik tag).

Köszönetnyilvánítás

A dolgozat megírását az ARANY János Közalapítvány („Centrumok, 2001” program) támogatta. Ezúton is köszönjük.

(A családnevek majuszkulás kiemelését, beleértve a forrásközlést és az idézeteket, kötet szerkesztési szempontok indokolják. **Szerk. megj.**)

Restaurarea bisericii de la Delnița (1935) (Rezumat)

Prima restaurare realizată de instituții maghiare minoritare, a unui monument istoric a avut loc în anul 1935. Biserica Sf. Ioan din Delnița s-a ridicat în a doua jumătate a sec. al XV-lea, în stil gotic. Aici s-a păstrat singurul tavan în casete, pictat, din Ciuc, datând din 1613, respectiv are un triptic din 1675. Restaurarea din 1935, inițiată și condusă de Géza VÁMSZER, s-a înfăptuit cu sprijinul comunității din Ciuc, în organizarea Societății Carpatine Ardelene (Secțiunea Ciuc) și a Muzeului Național Secuiesc. Lucrarea face excurs la activitatea interbelică a Muzeului din domeniul ocrotirii patrimoniului, la colaborarea dintre Muzeu și Géza VÁMSZER, și publică în anexă o culegere din documentele acțiunii din 1935.

The Restoration of the Church at Csíkdelne (Delnița, Romania) (1935) (Abstract)

The first restoration carried out by the Hungarian institutions in minority of a historical monument took place in 1935. The church „St. John” in Csíkdelne was built in the second half of the 15th century, in Gothic style. There, the only painted casket-ceiling in the county Csík dated back to 1613, as well as a triptych of 1675, was preserved. The restoration from 1935 initiated and directed by Géza VÁMSZER, was carried out with the support of the community in Csík, in the organization of the Carpathian Society in Transylvania (the department in Csík) and of the Székely National Museum. The paper refers to the activity between the two World Wars in the museum in the field of patrimony preservation, at the co-work between the museum and Géza VÁMSZER and published in the annex a collection of the documents about the action in 1935.

